

Η ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ*

Pierre Bourdieu και Patrick Champagne

ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΑΡΧΙΖΕΙ να ονομάζεται «κοινή γνώμη», στη Γαλλία του 18ου αιώνα, είναι η δημόσια έκφραση της προσωπικής γνώμης ενός περιορισμένου αλλά σημαντικού τμήματος του πληθυσμού, το οποίο, ισχυρό λόγω του οικονομικού και κυρίως πολιτισμικού κεφαλαίου του, αποβλέπει στην άσκηση της εξουσίας και προτίθεται να ασκήσει πίεση στις πολιτικές αρχές μέσω λιβέλων και κυρίως των λεγόμενων εφημερίδων «γνώμης». Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, η δημοκρατική αντίληψη που ορίζει τη «λαϊκή βούληση» ως τη μοναδική πηγή της πολιτικής νομιμότητας μεταλλάσσει τη δημοσίως εκπεφρασμένη γνώμη των «κοινωνικών ελίτ» σε γνώμη του λαού· το αντιπροσωπευτικό πολιτικό σύστημα οδηγεί τα μέλη της «κοινωνικής ελίτ», που έχουν συγκροτηθεί σε εκλεγμένους αντιπροσώπους, να θεωρούν τον εαυτό τους φυσικό εκπρόσωπο του «λαού» και να βλέπουν στις γνώμες που υπερασπίζονται λιγότερο τη στενή και περιορισμένη έκφραση των συμφερόντων μιας τάξης ή μιας ιδιαίτερης ομάδας και περισσότερο την καθολική αποκάλυψη του γενικού συμφέροντος και του κοινού καλού.

Ωστόσο, μόνο πολύ πρόσφατα, σε συνάρτηση με την εμφάνιση νέων τεχνικών που επινοήθηκαν από τις κοινωνικές επιστήμες –δημοσκοπήσεις, κλειστό ερωτηματολόγιο, αυτοματοποιημένη και ταχεία επεξεργασία των απαντήσεων από τον ηλεκτρονικό υπολογιστή–, η έννοια «κοινή γνώμη» βρήκε κατά κάποιον τρόπο την πλήρη πραγμάτωσή της, αν και η ύπαρξη του αντικειμενικού πράγματος στο οποίο αυτή αναφέρεται είναι επίσης πάντοτε αβέβαιη. Αυτή η τεχνολογία, θα μπορούσε κανείς να πει, διαθέτει ό,τι είναι απαραίτητο προκειμένου να δώσει στην έννοια «κοινή γνώμη» ένα «δημοκρατικό» θεμέλιο, εφόσον ερωτάται όλος ο κόσμος, έμμεσα ή άμεσα, και συνάμα «επιστημονικό», εφόσον οι γνώμες του καθενός συλλέγονται και υπολογίζονται μεθοδικά. Αυτή η τεχνολογία, που χρησιμοποιήθηκε αρχικά στην πολιτική, στο εκλογικό πεδίο, με στόχο να συλλάβει τις προθέσεις ψήφου των εκλογέων τις παραμονές μιας ψηφοφορίας, κατόρθωσε να δώσει ορισμένα δεδομένα, θεαματικά ως προς την προγνωστική τους δύναμη και συνάμα ελάχιστα αμφισβητήσιμα επιστημονικώς, καθώς η ακρίβειά τους και η αξιοπιστία τους επαληθεύονται από τις ίδιες τις εκλογές. Πράγματι, αυτές οι προ-εκλογικές δημοσκοπήσεις συλλαμβάνουν λιγότερο «γνώμες» με την αυστηρή έννοια του όρου και περισσότερο προθέσεις συμπεριφοράς· και αυτό μέσα σε ένα πεδίο, της πολιτικής, όπου η κατάσταση της έρευνας αναπαράγει με αρκετά ακριβή τρόπο την κατάσταση που δημιουργείται από την ψηφοφορία. Τα πράγματα αλλάζουν εντελώς όταν, κατόπιν αιτήματος των πολιτικών αρχών και, πιο πρόσφατα, των συγκροτημάτων του Τύπου, τα ινστιτούτα δημοσκοπήσεων πραγματοποιούν έρευνες προκειμένου να προσδιορίσουν αυτό που είναι η «κοινή γνώμη», εκλαμβάνόμενη ως πλειοψηφική γνώμη σχετι-

κά με εξαιρετικά διαφορετικά και ενίοτε πολυσύνθετα προβλήματα –όπως τα ζητήματα διεθνούς ή οικονομικής πολιτικής–, για τα οποία η πλειονότητα των ερωτηθέντων δεν έχει συγκροτημένη κρίση και μάλιστα δεν είχε θέσει προηγουμένως στον εαυτό της τα ερωτήματα που της υποβάλλονται. Αν και έντονα υποτιμημένες, λόγω της τεχνικής των προκωδικοποιημένων και κλειστών ερωτήσεων, οι ρητά δηλωμένες μη απαντήσεις και η μη τυχαία κατανομή τους ως προς το φύλο, το επίπεδο εκπαίδευσης και την κοινωνική κατηγορία, αρκούν για να υπενθυμίσουν ότι η πιθανότητα να έχουμε μια γνώμη είναι πολύ άνισα κατανεμημένη. Υποβαθμίζοντας σοβαρά αυτά τα πραγματικά δεδομένα, τα ινστιτούτα δημοσκοπήσεων, αντί να περιορίζονται στη συλλογή των προϋπαρχουσών γνώμών, παράγουν σε περισσότερες από μία περιπτώσεις μια εντελώς πλαστή «κοινή γνώμη», η οποία στην πραγματικότητα είναι ένα καθαρό *τέχνημα* που απορρέει από την καταγραφή και το στατιστικό άθροισμα των αντιδράσεων επιδοκιμασίας ή άρνησης σε ήδη διατυπωμένες γνώμες, συχνά με αβέβαιους ή διφορούμενους όρους, οι οποίες υποβάλλονται από τους ερευνητές σε αντιπροσωπευτικά δείγματα του πληθυσμού που έχουν την ηλικία του εκλογέα. Η *δημοσίευση* των αποτελεσμάτων από τις «εφημερίδες γνώμης», που πολύ συχνά παραγγέλλουν τη διενέργεια της δημοσκόπησης, σε πολλές περιπτώσεις είναι ένα πολιτικό «κόλπο» εξωραϊσμένο με όλη την επίφαση της νομιμότητας της επιστήμης και της δημοκρατίας, μέσω του οποίου μια δημόσια ή ιδιωτική ομάδα πίεσης, που έχει τα οικονομικά μέσα για να αναλάβει το κόστος μιας δημοσκοπικής έρευνας, μπορεί να δώσει στην ιδιαίτερη γνώμη της την επίφαση της καθολικότητας που συνδέεται με την ιδέα «κοινή γνώμη».

Με τη διάδοσή της, η πρακτική των δημοσκοπήσεων έχει μεταβάλει κατά πολύ τη λειτουργία του πολιτικού παιχνιδιού: τώρα οι πολιτικοί οφείλουν να συνυπολογίσουν αυτόν τον νέο θεσμό –ευρέως ελεγχόμενο από τους πολιτειολόγους–, ο οποίος υποτίθεται ότι λέγει, καλύτερα από τους «αντιπροσώπους του λαού», «αυτό που θέλει και σκέπτεται ο λαός». Εφεξής, τα ινστιτούτα δημοσκοπήσεων παρεμβαίνουν σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής ζωής: προβαίνουν σε εμπιστευτικές δημοσκοπήσεις για τα πολιτικά κόμματα, προκειμένου να προσδιορίσουν, σύμφωνα με τη λογική του μάρκετινγκ, τα θέματα της προεκλογικής εκστρατείας που υποτίθεται ότι θα έχουν τη μεγαλύτερη «επιτυχία», και δη τους υποψηφίους που μπορεί να «προωθηθούν» ευκολότερα· επίσης βρίσκονται στον πυρήνα των περισσότερων εκπομπών που προορίζονται από τα μεγάλα μέσα μαζικής ενημέρωσης για την πολιτική και επιδιώκουν να μεταμορφώσουν τους τηλεθεατές σε δικαστές-διαιτητές των «τηλεοπτικών εμφανίσεων» των πολιτικών· ο εθνικός Τύπος παραγγέλλει μονίμως δημοσκοπήσεις για τα πολιτικά ζητήματα που βρίσκονται στο προσκήνιο, για να δημοσιεύσει τα αποτελέσματά τους. Στο βαθμό που πολλαπλασιάζονται οι κατ' επίφασιν επιστημονικοί μηχανισμοί, οι οποίοι δίνονται ότι μετρούν την επιρροή που μπορεί να ασκήσει στην «κοινή γνώμη» η πολιτική της επικοινωνίας των κυριότερων πολιτικών αρχών, βλέ-

* Pierre Bourdieu, Patrick Champagne, «L'opinion publique» στο Yuri N. Afanassiev, Marc Ferro (επιμ.), *50 années de l'histoire de la France*, Dictionnaire de la France, 1988, σ. 109.

πει κανείς να επαναπροσδιορίζεται ό,τι αποκαλείται «πολιτική»: η πολιτική πράξη εμφανίζεται όλο και περισσότερο σαν την τέχνη του να χρησιμοποιείς ένα σύνολο τεχνικών που τις έχουν επεξεργαστεί οι ειδικοί της «πολιτικής επικοινωνίας», για να «προκαλέσεις την κινητοποίηση της κοινής γνώμης», δηλαδή τους κατά το μάλλον ή ήττον τεχνηματικούς καταμερισμούς των γνώμων που παράγονται από τα ινστιτούτα δημοσκοπήσεων με αφετηρία τις ατομικές και ιδιωτικές απαντήσεις που έχουν «συλλεγεί», σε τεχνητή κατάσταση, από έναν πληθυσμό που παραμένει στη μεγάλη πλειονότητά του ελάχιστα ενημερωμένος για τη δόλια συνθετότητα του πολιτικού παιχνιδιού. Κατ’

αυτόν τον τρόπο, σε όλες τις περιπτώσεις, η σφυγμομέτρηση της κοινής γνώμης δημιουργεί την ίδια εντύπωση, που συνίσταται στο να εμφανίσει –με τη συνδυασμένη αρετή της επιβολής μιας προβληματικής και του αθροίσματος μεμονωμένων απαντήσεων– ως λυμένο ένα από τα μείζονα προβλήματα κάθε πολιτικής πράξης, τουτέστιν στο να συγκροτήσει ως τέτοια και την ατομική γνώμη και αυτό που μπορεί να παρουσιαστεί, κυρίως διαμέσου της αντιπροσώπευσης, σαν συλλογική γνώμη.

Μετάφραση: Βαγγέλης Μπιτσώρης, Ανδρέας Πανταζόπουλος

ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΟ ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ «ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ»*

Κώστας Χατζηκυριάκου

ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΓΛΩΣΣΑ τείνουμε να πιστεύουμε ότι αυτός που αρνείται να αξιολογηθεί, αρνείται να κριθεί επειδή υστερεί κάπου ή δεν κάνει καλά τη δουλειά του, δεν πιστεύει στη διαφάνεια και στο να δίνει λογαριασμό. Όσοι δηλώνουν ότι είναι υπέρ της αξιολόγησης συνήθως υπονοούν ότι δεν έχουν να φοβηθούν τίποτε, ότι κάνουν καλά τη δουλειά τους, καλύτερα ίσως και από άλλους, και γι’ αυτό δίκαια απαιτούν την πιστοποίηση αυτού του γεγονότος, την αναγνώριση και ίσως μία ανώτερη θέση από τους άλλους. Με την αξιολόγηση το έργο τους λένε δεν θα χάνεται μέσα στη γενικευμένη ασημαντότητα, ενώ είναι αξιόλογο.

Πρέπει όμως να επισημάνουμε εδώ ότι η μεν λέξη αξιόλογος υπάρχει στο έγκυρο λεξικό του Δημητράκου, είναι μάλιστα αρχαιοελληνική και σημαίνει απλά τον άξιο λόγου και συνακόλουθα, τον σημαντικό, ενώ οι λέξεις αξιολογώ και αξιολόγηση δεν απαντούν σε αυτό, αλλά μόνον σε πολύ μεταγενέστερα λεξικά (όλα μετά το 1990), σαν του Κριαρά, του Μπαμπινιώτη ή του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη το οποίο και ορίζει ότι «αξιολόγηση είναι το αποτέλεσμα του να αξιολογεί κανείς, δηλαδή με κριτήρια υποκειμενικά ή αντικειμενικά να προσδιορίζει την αξία, σημασία, ποιότητα ενός πράγματος συγκρίνοντάς το με άλλα όμοια». Η σύνδεση της έννοιας της αξίας (που προνομιακά συσχετίζεται με τη νεωτερική διαφοροποίηση και την αυτονόμηση της οικονομικής σφαίρας) με την έννοια του αγαθού (που ουδέποτε αποσπάστηκε ολοκληρωτικά από τη σωματική συζήτηση και την αυτοαντίληψη προνεωτερικών κοινωνιών) –σύνδεση με ενδιαφέρουσα ιστορία– οδηγεί συχνά στην έκλειψη των ερωτημάτων: ποιος αξιολογεί, για ποιο σκοπό, με ποια κριτήρια;

Θέλω να πω –ίσως λίγο φλύαρα– ότι το εννοιολογικό έδαφος γύρω από την αξιολόγηση «γλιστρά» αρκετά και προσφέρεται για πρακτικές διγλωσσίας (*doublespeakness*), το δυσοίωνα χαρακτηριστικό

που είδε στο ευρωπαϊκό μέλλον ένας αξιόλογος συγγραφέας της ευρωπαϊκής παράδοσης στην οποία δηλώνουμε πίστη.

Για να αποφύγουμε τις γλίστρες ας δανειστούμε την τέχνη κάποιων ξεχασμένων σχολαστικών και ας σκύψουμε πάνω από τα κείμενα. Παιδί του κειμένου είναι άλλωστε το πανεπιστήμιο.

Η μεγάλη πορεία για την παγίωση του ευρωπαϊκού χώρου της ανώτατης εκπαίδευσης αφήνει μία σειρά κειμενικών ιχνών που συμβολικά αρχίζει με την Μεγάλη Χάρτα (*Magna Charta*) του 1988 στη Μπολόνια, συνεχίζει με τη Διακήρυξη της Σορβόνης (1998), τη Διακήρυξη της Μπολόνια (1999), της Σαλαμάνκα (2001), της Πράγας (2001) και του Βερολίνου (2003). Τα κείμενα αυτά είναι ταυτόχρονα πολιτικά σχέδια προς υλοποίηση, περιγραφές της κατάστασης των πραγμάτων, εκθέσεις απόψεων γι’ αυτήν και νομιμοποιητικοί της μεγάλης πορείας λόγοι. Στην προσεκτική ανάγνωση, στο ξεκλείδωμα αυτών αλλά και άλλων συναφών κειμένων θα πρέπει να βασίσουμε τη συζήτησή μας για την αξιολόγηση και την ποιότητα, τη θέση μας απέναντι σε αυτές καθώς και τις όποιες προτάσεις μας.

Παραδείγματος χάρη, ούτε η λέξη *αξιολόγηση* ούτε η λέξη *ποιότητα* απαντούν στη *Magna Charta* που την υπογράφουν πρυτάνεις και όχι υπουργοί. Στο κείμενο αυτό, με αφορμή τα 900 χρόνια από την ίδρυση του παλιότερου πανεπιστημίου της Ευρώπης, το πανεπιστήμιο περιγράφεται ως ιδεώδης τόπος συνάντησης για διάλογο, όπου έρευνα και διδασκαλία είναι αδιάσπαστες δραστηριότητες, και ως θεματοφύλακας της ανθρωπιστικής παράδοσης που αποσκοπεί στην καθολική γνώση. Λιγοστές μόνον λέξεις και φράσεις που δεν ταιριάζουν στην ανθρωπιστικής καταγωγής γλώσσα του κειμένου παρεισφρύνουν: λ.χ. «τεχνολογική ανάπτυξη», «προσφορά υπηρεσιών», επένδυση στη «συνεχιζόμενη εκπαίδευση», «αμοιβαία ανταλλαγή πληροφορίας και δεδομένων», «κατάρτιση», «κινητικότητα».

Δέκα χρόνια αργότερα, στη Διακήρυξη της Σορβόνης, κείμενο που υπογράφουν οι υπουργοί παιδείας της Γερμανίας, Γαλλίας, Ιταλίας και Μεγάλης Βρετανίας, η γλώσσα αλλάζει εμφανώς και γίνεται η γλώσσα της διαχειριστικής πολιτικής. Ο πανεπιστημιακός θεσμός,

* Το κείμενο αυτό διαβάστηκε στην εκδήλωση για την αξιολόγηση που διοργάνωσε ο σύλλογος μελών Δ.Ε.Π. του πανεπιστημίου Θεσσαλίας στις 28 Ιανουαρίου 2004.